

Представлено розмисли над образом народного просвітителя, філософа Григорія Сковороди, про те, як вшановується пам'ять про нього на Полтавщині, про багатий творчими особистостями Полтавський край.

Представлены размышления над образом народного просветителя, философа Григория Сковороды, о том, как воздаются почести ему на Полтавщине, о богатом творческиими личностями Полтавском крае.

The reflections about the image of the national enlightener and philosopher Hryhorii Skovoroda, about the celebration his memory in Poltava region are given in the article.

ПРОЩА НА БАТЬКІВЩИНУ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРВОРОЗУМА*

Г. М. Сагач

*Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди...
Максим Рильський*

Благословенне село Чорнухи на Полтавщині – колыска нашого геніального мандрівного любуудра, поета й музиканта, богослова й народного просвітителя Григорія Сковороди, якого Павло Загребельний назвав "бунтарем думкою і самим способом свого життя", який "височить над нашою землею, мов творіння геніальних зодчих Київської Русі, возноситься, мов бурюнення народної душі у вільнолюбній козащині й непокореності гайдамацтва, промовляє до нас з глибини віків задушевністю своєї поетичної соплки, що розлуноюється, мов сумовито-задумливе бриніння невмирущої народної пісні". Виходець із народу, український філософ обрав шлях пошуку "нетлінної істини" людського щастя, бо розумів життя як безкінечний пошук істини, а себе називав ловцем "птиці істини", він був тим, "в кого совість, як чистий кришталь". Він міг стати оратаєм, але вважав, що "щасливіший од нього, хто залюбки обробив ниву душевну свою", він усе життя мріяв про "духовний меч", яким знищував у собі скупість, розкіш, дух нетверезості, честолюбство, марнолюбство, страх перед смертю та бідністю. Воістину, він ледве не торкався головою зірок, бо зрозумів божественність людини.

Давно вже я мріяла відвідати це дороге кожній патріотичній, високодуховній людині сакральне місце на широкій мапі України і світу! Але все якось не складалося. Хоча останній земний прихисток нашого Перворозума – село Сковородинівку (колишню Пан-Іванівку) на Харківщині, а також місто Перяслав, село Коврай Бог дав відвідати неодноразово... Відчуття та спогади про прощу до Григорія Сковороди не залишать душу й серце, мабуть, ніколи. Подумки повертаюся туди дуже часто, адже Сковорода там живе вічно.

Як зазначатимуть науковці пізнішого часу, зокрема М. Попович, Г. Сковорода здійснив "антропологічний поворот" у філософії як українська мандрівна академія, як вільна й мудра людина, як премудрий старець, як феномен, який ми, нащадки, не розкрили й досі, хоча прагнемо осягнути таємницю українського "сфінкса", який зосереджував у собі й узагальнював хаос тодішнього буття мірилами Вічності, який залишив нам чи не найдорожчу філософію людського щастя не в далекосяжному майбутті, а "тут і тепер", незважаючи на всі виклики нашого буремного сьогодення. Він і зараз навчає нас щастя буття на землі, він особливо актуалізується в апокаліптичні часи безладдя й безвладдя, системної кризи, яка вразила, на жаль, і душу українського народу. Він здійснює істинний антропологічний поворот – поворот до гідності людини через 286 років від дня свого народження, бо він подарований нам Богом як Янгол-Охоронитель серця народу з його геніальною філософією кордоцентризму, відстоюванням "нестурбованого миру", "серця незламного", "зрівноваженого духу", "мудрої розсудливості", "веселості ясної".

Григорій Сковорода сам обрав свою непросту й прекрасну сродну долю-волю, наслідував "блаженній натурі", проповідував живим словом, учив і нас осягнути значущість покликання, місії в житті, що й було в його розумінні щастям-долею особистості.

Київ як духовний центр, як другий Єрусалим виплекав світлий розум, геніальну особистість вільнолюбного мандрівного просвітителя. Тут він учився в Києво-Могилянській академії, на той час єдиному вищому навчальному закладі православного світу. Але його духовною колыскою, "другим Віфлеємом", є селище Чорнухи, що на мальовничій Полтавщині, де майбутній "громадя-

* Проща - 1) Богомілля, паломництво. 2) Відпущення гріхів.

нин світу" прожив свої перші дитинно чисті й світлі дванадцять років земного життя, пізнаючи світ і себе у світі Божому. Як філософ щастя і свободи він формувався саме тут, на берегах широкої річки з дивовижним найменуванням Многа, серед весняного буйня садів і різнотрав'я полів, щебетання птахів і співу вітру-вітровію, серед родючих ґрунтів рідного краю, оповитого серпанком героїчної козацької доби, коли козацькі сотні Чорнухинщини брали активну участь у Визвольній війні під проводом славного Богдана Хмельницького, а талановиті й працьовиті земляки Григорія Сковороди розвивали традиційні українські ремесла: ковальство, бондарство тощо. Про це свідчать і назви сусідніх із Чорнухами сіл: Ковалі, Бондарі...

Чи всі ми розуміємо сенс, глибину й божественну висоту вчення Г. Сковороди, якого науковці визначають як одного з найвидатніших та найоригінальніших філософів-містиків і теософів усього світу за всі часи? Очевидно, що ні, й на це багато причин, бо наш Перворозум був останнім представником староукраїнської культури й духовності, європейських освітніх традицій.

У нашу стрімку й навіть шалену добу "скручення спіралі часу" ми вже не готові розшифрувати й декодувати, досягнути розумом і серцем духовну силу старовинного філософсько-релігійного тексту, контекст творів Г.Сковороди, почути в повноті його тихий, утаємничений голос у філософсько-богословських трактатах, у поезіях і байках, у піснях, які сприймаються як народні. Не забуваймо, що Сковорода був духовним учителем й іншому нашому генієві – Тарасові Шевченку. Але це проблема не тільки нинішнього покоління, але й наступних поколінь нащадків і спадкоємців геніального любомудра. Ми впевнені, що з Божою допомогою Україна і світ "доростуть" до серця Сковороди, до його вуст, перекладаючи поета Івана Іова. Але феномен щастя-долі, філософія щастя і свободи, створені, здійснені, зреалізовані Г. Сковородою у власному житті, є terra incognita, а також благословенним прикладом для всіх його щирих шанувальників на рідній землі та в усьому світі. Тому заклик В.Стадніченка йти за Сковородою кожен з нас приймає як Дзвін Життя в Україні Вічній.

Поет писав:

*Де ж такий чудовий, пишний град?
Сам ти град, коли в душі є сад,
Святому Духу храм і град.*

Що ще надзвичайно вражає й полонить розум і серце в особі Г. Сковороди? Його неймовірна універсальність, таланти в різних сферах людського духу та інтелекту, надзвичайно висока, кришталево чиста совість, дитинно чиста християнська душа, християнська аскеза життя й побуту, коли всі його духовно-моральні, тілесні сили були спрямовані на одну й найвищу мету: пізнати таємницю Христа: народження, розп'яття, смерть і воскресіння. Михайло Ковалин-

ський, улюблений учень, друг, перший біограф Сковороди залишив нам золоті думки про нашого велета духу і слова: "Хто постає між вічністю й часом, світлом і пільмою, істиною й неправдою, добром і злом і хто має переважне право вибирати істинне, добре, досконале, все це здійснюючи насправді, у будь-якому місці, бутті, становищі, званні, мірі, – той мудрий, той праведний". Отже, у цій симфонії генію ми обираємо для себе ключові слова-образи: вічність, світло, істина, добро, досконалість, мудрість, праведність, а з його творів дізнаємось про вищі цінності "спокою", "воленьки святої", природи, яку він називав своїм раєм.

Аби пізнати універсальний християнський феномен Григорія Сковороди, ми вчитуємося-вдумуємося в його твори, ми серцем прихилиємося, очима серця вдивляємося в його земну колиску, в його перші кроки на землі Чорнух, де його народила матуся Пелагея Сковородиха з роду орачів, воїнів – вільних козаків і віддала Україні.

*Нащо ж мені гадати,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо вгору дметься.*

Селище Чорнухи, за писаним родоводом кінця XVI ст., відоме з інвентарних книг польських князів Вишневецьких, потім – як сотенне козацьке містечко Лубенського полку, згодом – Київського намісництва, в якому нині проживає близько трьох тисяч осіб, воно справляє гарне враження – своєю чистотою, впорядкованістю, спокоєм і миром. 2 грудня 2008 року в районному Центрі культури й дозвілля відбулося літературно-мистецьке свято з нагоди дня народження Григорія Сковороди, де зібралися земляки поета й філософа, сотні шанувальників і духовних нащадків, гості з інших українських теренів. Сонячне сляво заливає небо й землю, надворі доволі тепло як для зимового грудня. Люди щиро вітаються одне з одним, ніби передають часточку святкового настрою своїм і чужим, приїжджим гостям, їх об'єднує світле ім'я геніального крайнина. Прилучаємося до святкування й ми спільно із завідувачкою відділу гуманітарних дисциплін Полтавського ОППО Ольгою Коваленко та делегацією полтавських літераторів, знайомимось з чудовими людьми: головою Чорнухинської районної держадміністрації Борисом Лисенком, його заступниками, які нас радо приймають, вітають і зігрівають щирим сердечним теплом.

Селище Чорнухи – гарне українське поселення, чисте й охайне, мальовниче й оповите славою видатного земляка. Його головний духовний центр – Музей-садиба Сави й Пелагеї Сковородів, невеликий в осяжності простір, але величний тим, що вмів у себе цілий світ! Ідемо повз прекрасний своєю простотою пам'ятник геніальному Любомудрові (скульптор Іван Кавалерідзе) через доволі просторе подвір'я до приземкуватої хати під очеретом, з маленькими віконцями, схи-

ляємо чола перед низькими дверима, пригадуючи низький вхід до печери у Вифлеємі, де народився Ісус Христос. Ми завжди схиляємо голови свої на знак особливої шани до наших божественних покровителів та прихильників, перед старшими й мудрішими – така наша національна духовна традиція. Душу й тіло охоплює теплінь благодаті: дивовижний спокій, умиротворення, тиша огортають усіх присутніх – благословенні миті в житті співпричетних до вшанування пам'яті Григорія Сковороди, нашого національного генія.

Ось невеличкі дерев'яні сіни, що пахнуть травою, ось скромний світ речей і побуту звичайної селянської родини, де простір світлиці одухотворяють старовинні образи, духмяна піч із лежанкою, лави, дубовий стіл із святковим короваем, квіти на стінах, запашні трави на земляній підлозі. Світлиця виконувала потрійне призначення: була власне світлицею, кухнею, спальнею, тому в ній так раціонально розмістилися всі речі й предмети й тому в ній людина неодмінно знаходила затишок після трудів своїх праведних. Для немовляти над полом підвішено колицю – чи не в ній народився наш Перворозум? Згадалася Шевченкова хата в Моринцях із такою ж колицею – душу охопили трепет і хвилювання від дотику до вічної татині народження й життя Генія. У дівочій хатині, невеличкій кімнатці з одним віконцем, де взимку працювали дівчата, бачимо прядку, гребінь, днище, мотовило, витушку, готову пряжу на жердці. Щиро подивовуємо майстерно виготовлену давню дерев'яну скриню для цінних речей.

Обидві кімнати прикрашено вишитими рушниками, погляд вихоплює із сутінок кімнат різноманітні предмети селянського побуту: горщики різних розмірів, глечики, дерев'яні ночовки – на припічку. Біля печі – різноманітне хатне начиння: рогачі, хватки, кочерга, коромисло, мисник із глиняним посудом. Оглянувши хату родини Сковородів, підходимо до невеличкої комори, де дбайливі господарі зберігали урожай, мед, сало й інші продукти. У клуні дбайливо зберігається сільськогосподарський реманент, снопи жита, пшениці, жорна, терниця, ступа, ткацький верстат, бодня, жлукто, плуг, ярмо, унікальний, зроблений без жодного цвяха й дивом збережений до наших днів віз. Сучасна людина деякі з названих слів уже й не розуміє, бо пішли в небуття й самі предмети, речі, увесь спосіб тодішнього існування, але душу не полишало відчуття великої доцільності, упорядкованості тодішнього побуту, якоїсь дивовижної гармонії людини та світу, екологічної довершеності кожної речі, яка свідчила про високу культуру господарів, їхній світ Добра. На такому возі без жодного цвяха, мабуть, дуже комфортно спалося під тихими зорями, у задушливу літню ніч...

Скромна садиба обмежена невисоким тинцем із ліщини, який охоплює простір, де на-

родився, сформувався як особистість Григорій Сковорода, де він пив чисту воду з батьківської криниці-журавля, де він скуштував солодкого меду материнської й батьківської любові, де його очі вперше відкрили красу Божого світу з яблуневим цвітінням весни його праведного життя – Мандрівника, який уславив Чорнухи, Україну, світ мудрістю пізнання себе в Божому світі. Крізь призму щастя-долі вільного духом Г.Сковороди ми прозираємо таємницю України минулої, нинішньої, майбутньої – України Вічної. Нехай у нашій владі – київській, полтавській, чорнухинській, – у всіх нас, нині суцїх, вистачить любові до Бога, України, її генія, аби не потерпали від фінансово-економічних проблем, від безлюдності й забуття ні чудовий музей-садиба Григорія Сковороди, ні школа його імені, ні центральна районна бібліотека, яка, на жаль, горіла, ні місцевий центр культури й дозвілля... Бог нам цього не простить!

Великі й незглибимі враження в пам'яті серця залишили відвідини історико-краєзнавчого музею, відкритого 1972 року до 250-річчя від дня народження геніального поета й філософа. Із 1995 року цей музей перепрофільовано й перейменовано на літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди. Екскурсивод ознайомила нашу невеличку групу із цікавими експонатами від часів Київської Русі-України (уламки посуду, металеве кресало, керамічні ляльки) до XVIII ст. (речі козацької доби й козацького побуту – посуд, зброя, одяг, ключі від дерев'яної Свято-Вознесенської церкви, спаленої шведами 1708 року разом із нескореними земляками Г. Сковороди). Не проминули ми й улюблених музичних інструментів поета-любомудра – кобзи й калинової сопілки, якими він майстерно володів, насолодилися духовною атмосферою тієї доби, помилувавшись лампадкою XVIII ст., свічниками, церковними книгами, іконами... Уся біографія Г. Сковороди ніби пропливає перед нашими очима, зокрема його навчання в Києво-Могилянській академії, педагогічна праця в Переяславському колегіумі, у с.Ковраї, закордонні подорожі, викладання поетики в Харківському колегіумі при Покровському монастирі, а пізніше – його перебування не тільки "у матері" на Полтавщині, а й у "тітки" на Слобожанщині, широкій "подорожній карті" нашої мандрівної академії. Останній земний прихисток Перворозуму України – маєток Андрія Ковалевського в селі Пан-Іванівка (нині с. Сковородинівка), про що свідчать світлини могили Г. Сковороди, улюбленого дуба, біля якого його було поховано, автоепітафія: "Світ ловив мене, та не впіймав".

Музей прикрашають численні картини та скульптури, виконані відомими митцями, шанувальниками творчості й особистості Г. Сковороди. При вході до музею нас зустрічає чудове погруддя філософа й поета, виконане 1922 року Іваном Кавалерідзе. Мислитель ніби дивляється у Вічність, у глибини

наших сердець. Несподівано для себе я почула місцеву легенду про те, що треба доторкнутися до погруддя й попросити в Г. Сковороди про щось своє, особисте, важливе й вагомe – і це прохання обов'язково має здійснитися! Часу на роздуми не було, тож я припала чолом і вустами до погруддя Вчителя, моє серце поговорило з нашим Перворозумом, і я впевнена, що він мене почув. Царство Небесне вам, Григорію Савичу! Моліть Бога, Пресвяту Богородицю і всіх святих землі української за нас, за наше урозумнення, за Україну, за мир у наших серцях!

Літературно-мистецьке свято в Центрі культури й дозвілля Чорнух збагатило нас радістю спілкування з місцевими талановитими вчителями, учнями, працівниками культури, бібліотекарями, представниками влади й громадськості. Отримали заслужені нагороди учасники й переможці Сковородинівських конкурсів, олімпіад, які засвідчили велику обдарованість підростаючого покоління духовних нащадків нашого національного світоча. Я подарувала місцевій бібліотеці комплект своїх книжок, зокрема вибрані праці з риторики у п'яти томах, а потім зустрілася з учителями школи імені Г. Сковороди, виступила перед ними, відчула неймовірну духовну спорідненість із колегами-освітянами, їхню шляхетну чутливість до Слова-логоса, трепетну повагу до побратимів на ниві Божій.

Розлучатися з новими друзями було нелегко, сумно, хотілося не розплескати дивовижні відчуття радості, співтворчості, божественної благодаті. Знаю, що повернуся сюди не раз із Божою допомогою, подарую свої книжки в дар країнам світлого українського генія, запалю свою Свічу Пам'яті Григорієві Сковороді в київських храмах, аби він вимолвив Україні Нове Небо і Нову Землю.

Чорнухи – український другий Вифлеєм, колиска нашого Перворозуму, що очікує його послідовників та шанувальників. Музей-садиба Григорія Сковороди – діамант загальнодержавного духовного середовища, наша національна святиня з усім комплексом селища Чорнухи потребує мудрої державної підтримки й допомоги, аби сюди на прощу до Сковороди йшли всі мислячі люди, насамперед наша молодь, як у Канів, як у Моринці до Тараса Шевченка. Про це мріють не тільки земляки генія, це – загальнонаціональна справа, це – справа світового значення, бо українці всього світу прагнуть виконати заповіт Перворозуму: пізнати себе, розпізнати істину, жити по правді й у гармонії з собою і Божим світлом. Ми маємо почути його палкий заклик: "Прокиньтесь! Вас чекають нова Земля і нове Небо!"

Ідемо за Сковородою – разом із Михайлом Ковалинським, Дмитром Багалієм, Дмитром Чижевським, Павлом Тичиною, Леонідом Махновцем, Михайлом Сікорським, Іваном Іваньом, Володимиром Стадниченком, Іваном Драчем, Валерієм Шевчуком, Василем Шевчуком, Сергієм Кримським, Миросла-

вом Поповичем та їхніми численними послідовниками до України Вічної – Неопалимої Купини. Разом із щирими шанувальниками нашого генія ставимо перед майбутніми поколіннями питання про канонізацію Григорія Сковороди як щонайповніше втілення Духу й Серця Народу, як "апостола правди і науки", як Воїна Божого і Слугу Слова, який жив аскетичним життям ченця, "старчика", янгола-охоронителя душ людських. Він писав: "Дух мій і наук не хоче, окрім розуму свого, крім Христа святих пророчень – раю чистого мого". Д. Багалій, спираючись на біографію Г. Сковороди, викладену М. Ковалинським, описав християнські чесноти Любомудра: "Завжди веселий, бадьорий, легкий, рухливий, стриманий, цнотливий, всім задоволений, благодушний, принижений перед усіма, поштивий до кожного стану людей, відвідував хворих, заспокоював сумних, поділяв останне з убогими, вибирав і любив друзів по серцю їхньому, був благочестивий без забобонів, вчений без пиhi, мав поводження без облесливості".

Р.С. Дивовижним завершенням нашої колективної прощі на батьківщину Григорія Сковороди стало пізно-вечірнє відвідання унікальної у своїй самотності Калайдинцівської загальноосвітньої школи імені генерал-майора Ф.Рубцова, що розташована на Лубенщині, між Лубнами й Полтавою. Високоталановитий директор школи Сергій Мисник, очолюваний ним колектив творчих, обдарованих, по-сучасному мислячих учителів зачарували нас своєю самовідданою педагогічною, просвітницькою, патріотичною діяльністю, упровадженням передових освітніх технологій у навчально-виховний процес, сучасним обладнанням та оформленням приміщення школи з її зимовим садом, хореографічним класом, спортивною залом, затишними кабінетами, а головне – музеєм історії Калайдинцівського краю, його людей, головного освітнього осередку, історії всієї України, преломленої через призму драматичних доль калайдинцівців. Схвилювані ми виходили з цього царства розуму й любові вже майже поночі, але над нами високо витав Дух Григорія Сковороди, сяяла зірка його божественного генія. Це було логічним продовженням теми України Вічної, у якій живуть і натхненно трудяться духовні спадкоємці нашого Любомудра, які втілюють у життя його духовні заповіді: жити – як говорити, говорити – як жити, коли Добро і краса зливаються в захисті божественної гідності людини духовної (homo spiritus), яка пізнає себе в Божому світі та Божий світ у собі. Він заповідав: "Духовна ж людина є вільною. У височінь, у глибинь, у увесь обшир літає вона безмежно. Не заважають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустелі. Передбачає віддалене, проглядає потаємне, зазирає в минуле, проникає в майбутнє, проступе по обличчю океану, входить звіром ув'язненим... Голос її – голос грому".

Стаття надійшла в редакцію 30.03.2010 ■